

Кісарчук З. Г., Лазос Г. П. Кататимно-імагінативна психотерапія: сучасний стан розвитку та перспективи застосування у вітчизняному психотерапевтичному просторі / З. Г. Кісарчук, Г. П. Лазос // Актуальні проблеми психології. Том.3.: Консультативна психологія і психотерапія. Вип. 9 / За ред. Максименка С.Д. – Інститут психології ім. Г.С. Костюка НАПН України; – ПП Лисенко М.М., 2013. – Вип. 9. – С. 5 – 32.

ТЕОРІЯ ЗАСТОСУВАННЯ ПСИХОТЕРАПЕВТИЧНИХ МЕТОДІВ У ВІТЧИЗНЯНИХ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ УМОВАХ

Кататимно-імагінативна психотерапія: сучасний стан розвитку та перспективи застосування у вітчизняному психотерапевтичному просторі

Кісарчук З.Г., Лазос Г.П.
Інститут психології імені Г.С. Костюка
НАПН України

В статті розглядаються сучасні тенденції розвитку психотерапії, відповідність психодинамічних методів, зокрема кататимно-імагінативної психотерапії, цим тенденціям і вимогам. Аналізується сучасний стан розвитку даного методу, особливості його розповсюдження на пострадянському просторі. Обґрунтовується необхідність врахування соціокультурного контексту для перспективи застосування і розвитку кататимно-імагінативної психотерапії на вітчизняних теренах.

Ключові слова: психотерапія; сучасні тенденції розвитку психотерапії; психодинамічні методи; кататимно-імагінативна психотерапія (КІП, символдрама); соціокультурний контекст.

Постановка проблеми

Суттєвим фактором формування існуючих психотерапевтичних підходів, як показали наші попередні дослідження, є соціокультурний контекст, що домінує у суспільстві під час їх виникнення і розвитку [13; 14]. Цей вплив простежується в історії розвитку як зарубіжної психотерапії, так і вітчизняної. Остання, переживши період стагнації в радянські часи, нині в цілому рухається в контексті світової психотерапевтичної науки і практики з притаманними їй тенденціями розвитку, змінами у підходах, стратегіях та вимогах до психотерапії. Разом з тим у становленні вітчизняної психотерапії велику роль відіграють певні соціокультурні чинники, що істотно позначаються на застосуванні у її просторі організаційних форм, теорій і методів західної психотерапії, що виникли в іншій культурі і в інших соціально-економічних умовах. Так, характеризуючи особливості менталітету свого народу, російські науковці відзначають антираціоналістичний тип мислення,

недиференційоване сприйняття дійсності та емоційно-чуттєве, ідеалістично-інтуїтивне ставлення до навколишнього світу як характерні його ознаки у галузі суспільної організації [26; 37]. Ці ознаки, в свою чергу, позначаються на таких особливостях розвитку психотерапії, як великий попит на ірраціональні способи вирішення особистісних проблем, схильність до сугестивних видів психотерапії; виражені очікування клієнтів щодо всемогутності психотерапевтів; домінування форм експресивної психотерапії експерієнтального характеру, що орієнтована на отримання швидкого ефекту нового переживання, а не на досягнення цілей психотерапії [37]. Як зазначає А.Б. Холмогорова, досить повільно в Росії розвиваються підходи, які вимагають методичного опрацювання проблем чи конфліктів і активної ролі самого клієнта в процесі психотерапії, зокрема когнітивної психотерапії, ще не сформувалась традиція довготривалої і середньотривалої психотерапії [39].

Схожі тенденції спостерігаються і в Україні. Так, на основі епідеміологічних статистичних даних С.І.Табачников, Б.В.Михайлов, Н.О.Марута виділяють низку специфічних особливостей різного роду психогеній та факторів невротизації населення України, серед яких: соціально-політична, економічна та ідеологічна нестабільність суспільства; втрата населенням старих орієнтирів і відсутність нових; орієнтація на релігійно-містичні, окультні і паранаукові системи тощо [35]. Як представники медичної галузі вказані автори висловлюють також занепокоєння певними “внутрішніми” тенденціями розвитку самої психотерапії, зокрема екстенсивним характером цього розвитку, який призводить до великої кількості форм і методів психотерапії, що дезорієнтує як фахівців, так і пацієнтів і “створює можливість для прикриття непрофесійних та відверто шарлатанських напрямків освітньої та лікувальної діяльності” [там же, с. 36 - 37]; протиставленням нейродинамічної та психодинамічної концепцій пато- та саногенезу; паралельним існуванням значної кількості конкуруючих професійних громадських об'єднань, представлених офіційно в Україні; невизначеністю професійних вимог до психотерапії тощо. Ми поділяємо висловлене занепокоєння колег-медиків, особливо стосовно розповсюдження непрофесійних напрямів психотерапевтичної освіти і практики в Україні і неврегульованості вимог до здійснення психотерапевтичної діяльності, однак зауважимо, що, з психологічної точки зору, поширення різного роду окультних і паранаукових видів допомоги у суспільстві тісно пов'язано із вираженим попитом на такого роду “психотерапію”, а отже, з особливостями менталітету людей.

Слід сказати, що сьогодні у психологічній науці ставиться питання і про відповідність вітчизняному менталітету тих чи інших відомих психотерапевтичних методів. Так, досліджуючи дискурс у практиці вітчизняної психотерапії і порівнюючи його з англо-американським, А. Ф. Бондаренко, Н. С. Кондратюк виділяють ряд відмінних характеристик, властивих вітчизняній традиції психотерапії: співпричетність, метафоричність, орієнтованість на такі екзистенційні аспекти, як життя, сенс, цінність, справжність. Дослідники декларують також психотерапевтичний підхід — етичний персоналізм, який, на їх думку, відповідає руській (східнослов'янській) ментальності, архетиповими рисами якої є духовність і споглядальність, а основними моральністними цінностями — любов і обов'язок (на відміну від англосаксонської культури з її практицизмом і такими значущими цінностями, як свобода і відповідальність) [2].

У проведеному нами дослідженні, присвяченому ролі соціокультурного контексту у становленні вітчизняної психотерапії, встановлено, що поруч із означеними у попередньому дослідженні цінностями, пов'язаними із християнськими традиціями (любов, повага, високий смисл життя), для співвітчизників (як для психотерапевтів, так і для клієнтів) надзвичайно важливими виявились також такі цінності, як свобода, особистісний розвиток, відповідальність; а особливості української народної театральної культури відповідають застосуванню методів, орієнтованих на дію, гру, театральне дійство [34]. У цьому контексті згадується дискусія, яка подекуди триває і досі у пострадянському просторі, стосовно відповідності слов'янській ментальності психоаналітичних ідей і методів. З нашої точки зору, слушно зазначила свого часу з приводу цієї дискусії Т.С.Яценко, наголосивши, що “глибинний аспект будь-якого психічного явища є відносно незалежним від актуальних соціальних впливів”, і це пояснюється власне самою природою несвідомого, провідну роль у формуванні якого відіграє дитинство [48, с. 183]. Отже, питання про відповідність існуючих психотерапевтичних методів вітчизняному менталітету вирішується, очевидно, у площині належного вивчення того чи іншого методу за усіма його освітніми стандартами, а далі — осмислення і опрацювання з урахуванням соціокультурного контексту в теорії і на практиці.

Результати теоретичного аналізу проблеми

Перш, ніж перейти безпосередньо до аналізу існуючих досліджень стосовно сучасного розвитку кататимно-імагінативної психотерапії як психодинамічного методу і перспектив його подальшого застосування у вітчизняному просторі, розглянемо дані, які стосуються поширеності у світі різних психотерапевтичних методів, їх ефективності та відповідності потребам сучасних клієнтів, а також передумов розповсюдження в Україні психодинамічного підходу.

Поширеність психотерапевтичних методів, їх ефективність та відповідність сучасним потребам клієнтів. Як відомо, психотерапія розвивалась через формування різних напрямів, шкіл і методів. Наразі існує і здійснюється на практиці більш ніж 600 різновидів психотерапії, серед яких значного поширення набули тільки 20 [25]. При цьому, незважаючи на те, що інтегративний рух, характерною ознакою якого є прагнення до синтезу чи, навіть, еkleктичного поєднання різних методів, став суттєвим фактором розвитку сучасної психотерапії, більшість фахівців додержуються певного напрямку і методу, яким навчалися та з якими змогли ідентифікуватися. Згідно даних J.O. Prochaska, J.C. Norcross, які підвели підсумки великого кроскультурного дослідження, що проводилось серед фахівців в Європі та в Америці, 38% психотерапевтів додержуються еkleктичної орієнтації; психодинамічний напрям посідає друге місце – 33% фахівців (сюди включено як класичний психоаналіз (11%), так і різні сучасні психодинамічні методи (22%)); сімейну системну психотерапію застосовують 7% психотерапевтів; поведінкову, екзистенційну та когнітивну - відповідно по 5% опитаних респондентів; клієнт-центровану – 3%; гештальттерапію – 1%; різної іншої психотерапевтичної орієнтації дотримуються 3% респондентів, що брали участь у дослідженні* [62]. Схожі дані наводяться і в інших західних дослідженнях (наприклад, в працях Corsini R.I., Leichsenring F.) [50; 56]. Для нас цікавими є дослідження, в яких детальніше вивчається поширеність та ефективність різних методів у рамках психодинамічного напрямку [50; 51; 58]. Зокрема, результати кроскультурного дослідження, проведеного під керівництвом K.Grawe, свідчать, що найбільшого поширення в світі серед фахівців набули психодинамічний та гуманістичний напрями психотерапії. При цьому психодинамічний підхід набагато переважає інші за своєю науковою розробленістю, якістю та

* Респондентами в дослідженні були психологи, консультанти, психіатри-психотерапевти та соціальні працівники.

кількістю праць науково-емпіричного рівня [52]. Принагідно нагадаємо, що психодинамічний напрям становить великий континуум методів, на одному з полюсів якого розташований, наприклад, класичний тривалий процес психоаналітичної психотерапії, а на іншому – одинична підтримувальна сесія в руслі короткотривалої психодинамічної психотерапії. До психодинамічного напрямку різні джерела [25 та ін.] відносять відомі, а також сучасні і нові методи, серед яких називають: аналітичну психологію К.-Г.Юнга, індивідуальну психологію А.Адлера, інтерперсональну психотерапію Х.Салівана, характерологічний аналіз К.Хорні, его-аналіз М.Кляйн, гуманістичний психоаналіз Е.Фрома, кататимно-імагінативну психотерапію Х.Льойнера, короткотривалу психодинамічну психотерапію Х.Страппа (H.Strapp), секторну терапію Ф.Дойча (F. Deutsch), об'єктивну психотерапію по Карпману (B. Karpman), адаптаційну психодинаміку С.Радо (S.Rado) та інші. Проведені численні дослідження щодо ефективності того чи іншого методу даного психотерапевтичного напрямку, застосованих технік та строків здійснення психотерапії (довготривала, короткотривала тощо) [12; 51; 54; 56]. Зазначимо, що попри певні розбіжності у висновках цих досліджень, можна виокремити отримані спільні результати. По-перше, ефективність довготривалої та короткотривалої психотерапії виявляється майже однаковою і залежить від стану клієнта та якості його запиту; короткотривала та середньотривала психодинамічна психотерапія показана клієнтам невротичного (в деяких випадках – межового) рівня розвитку особистості, довготривала – клієнтам із складнішою (патологічною) організацією. По-друге, фахівці, що застосовують різні психодинамічні методи, все частіше наголошують на ефективності підтримувальних технік, а також на доцільності помірною рівня розкриття проблематики людини (утримання у фокусі психотерапії лише запиту клієнта) [51 ; 56].

Такі висновки узгоджуються з даними досліджень, проведеними у руслі з'ясування потреб і запитів сучасних клієнтів. Так, як свідчать дані вже згаданого кроскультурного дослідження К. Grawe, характерною особливістю сучасного клієнта є його орієнтація на оперативне вирішення своїх проблем та набуття способу мислення, який би спричинював зміну поведінки. Наразі, як показують результати цього дослідження, існує запит на короткотривалу та середньотривалу психотерапію, яка активно сприяє вирішенню проблем, орієнтується на зміст проблеми самого клієнта (під час психотерапії не ведеться пошук прихованої мотивації та не надається вказаній проблемі інших значень,

ніж їх визначив сам клієнт). Головними стратегіями такої психотерапії є підтримка клієнта та помірне розкриття сутності його конфліктів. При цьому психотерапевт повинен знати й уміти застосовувати в різних ситуаціях специфічні техніки та прийоми, успішність яких у подоланні певних проблем є підтвердженою. Важливими вимогами до психотерапевтичних методів є їхня науково-методична розробленість, можливість поєднувати їхні різні форми (індивідуальну, групову, психотерапію пар тощо), можливість застосовувати метод як для різних вікових груп, так і для різного спектру проблем клієнтів (психосоматичних, кризових, проблемних стосунків тощо), мінімальні обмеження його застосування [52].

Отже, як бачимо, психодинамічний напрям є одним із найпоширеніших у світовому психотерапевтичному просторі; його методи базуються на міцній теоретико-методологічній основі, відзначаються науковою розробленістю, якістю проведених емпіричних досліджень, що, зокрема, доводять їх ефективність, а також розвиваються у відповідності до потреб сучасних клієнтів.

Передумови поширення психодинамічного напрямку в Україні: історичний екскурс та сучасний стан. Поширення та розвиток психоаналітичних ідей, підходів, наукових досліджень відповідного спрямування та практичного застосування психодинамічних методів в Україні на сучасному етапі має ряд передумов. Насамперед цей процес детермінований історично. За даними вітчизняних науковців, які досліджують витоки становлення української психотерапії, психоаналітичні ідеї були досить твердо укорінені в Україні ще з початку минулого століття [5; 9; 20; 27 та ін.]. Визначаючи передумови появи та успішної адаптації психоаналітичних ідей в Україні на початку ХХ ст., науковці І.І.Кутько, Л.І.Бондаренко, П.Т.Петрюк виокремлюють специфічні ознаки цього процесу: високий рівень та багаті традиції вітчизняних медичних і гуманітарних наук та гуманітарна спрямованість інтересів вітчизняних лікарів того часу [9; 19]. Ця специфіка, на їх думку, проявлялась у проблематиці їхніх досліджень, а саме: вчені–медики зосереджували свою увагу як на клінічному (М.В.Вульф, О.І.Геманович, В.Ліхницький та ін.), так і на культурологічному (М.В.Вульф, Я.М.Коган, С.В.Балей, О.М.Халецький та ін.) аспектах психоаналітичної теорії. У цей період також почали з'являтися публікації дослідників-гуманістів, які були присвячені проблемам психоаналізу, що виходили за межі медицини, його переосмисленню в гуманітарному ключі (В.О.Юринець, М.Перлін, С.Ю.Гаєвський та ін.). Це дало підстави вітчизняним історикам психології

(В.А.Роменець, І.П.Манюха) відзначити, що психоаналітичні ідеї в Україні певний час привертали до себе увагу та були популярними не тільки в наукових, а й у широких колах суспільства [28].

Сучасні науковці, зокрема І.Ю.Романов, Т.М.Пушкарьова, І.І.Кутько, Л.І.Бондаренко, П.Т.Петрюк, досліджуючи історію розвитку психоаналізу в Україні, вважають за недоцільне говорити про специфіку та історію власне українського психоаналізу у відриві від історії психоаналізу в Росії та Радянському Союзі [9; 27]. Проте, вони виокремлюють все ж головні центри розвитку психоаналітичних ідей в Харкові, Одесі та Києві, характеризуючи їх як такі, що мали свої власні наукові традиції, а також регіони Західної України із центром у Львові, де розвиток психоаналізу був тісно пов'язаний із історією австрійського психоаналізу [9; 19]. Водночас Л.І.Бондаренко, І.В.Данилюк, М.І.Шевчук, І.В.Вернудіна в дослідженнях історії психології в західних регіонах України виокремлюють ще Львівсько-Варшавську психоаналітичну школу, яку очолив та розвивав видатний український психолог, лікар, філософ С.В.Балей [3; 4; 8; 43]. В останні роки з'явилися публікації, які висвітлюють не лише основні віхи розвитку української психоаналітичної традиції на початку ХХ століття, а й духовну та наукову атмосферу, на тлі якої відбувався початковий процес адаптації психоаналізу на українських теренах. Досліджується також, як саме цей період позначився на розвитку вітчизняних філософських, літературознавчих ідей і як співвідноситься поява психоаналізу в Україні з історією її культурного розвитку та з еволюцією української ментальності [20]. Зазначимо, що багато проблем, які досліджували психоаналітики тих часів, є актуальними і тепер, про що свідчить достатньо помітне поширення психодинамічного підходу у вітчизняній психотерапії. На думку Є.Л.Гапоненко, штучне уривання власної психоаналітичної традиції в Україні наприкінці 1920-х років через панування несумісної з психоаналітичними ідеями політичної ідеології породило “нереалізований ментальний запит на прояв можливостей, що їх пропонує психоаналіз, подібно до витісненого імпульсу, який з необхідністю виявляється за сприятливих обставин” [5, с.162].

Отже, у пострадянський час розпочався новий етап розвитку психоаналізу в Україні, який має наступні ознаки. Насамперед почала досліджуватись історія розвитку психоаналізу в Україні представниками різних наук (психологія, медицина, філософія) і наукових шкіл (Харків, Київ, Львів, Крим). Можна відзначити також поширення психоаналітичних ідей та зацікавленість у освоєнні психодинамічних методів серед

вітчизняних психологів-практиків і клініцистів: перевидаються відомі класичні психоаналітичні праці та публікуються роботи сучасних вчених психодинамічного напрямку; заявляють про себе міжнародні навчальні проекти та суспільні професійні організації, які представляють у країні методи психодинамічної парадигми. Наразі відомі українські вчені займаються дослідженнями в галузі психодинамічного напрямку психотерапії. Серед них можна відзначити праці Н.Ф.Каліної [10]; дослідження науковців-психоаналітиків львівської школи (О.О.Фільц, Р.В.Кечур та ін.) [7]; роботи харківських вчених (І.Ю.Романов, І.І.Кутько, Л.І.Бондаренко, П.Т.Петрюк) [9; 27]. Крім того, з'являються нові оригінальні методи, створені на ґрунті психодинамічної парадигми, прикладом яких може бути метод активного соціально-психологічного навчання, розроблений Т.С.Яценко [47].

Кататимно-імагінативна психотерапія як сучасний психодинамічний метод. Кататимно-імагінативна психотерапія (КІП, символдрама; німецькою: *Katathyme-imaginativen Psychotherapie*, англійською: *Guided Affective Imagery*) – психодинамічний метод, який був заснований видатним німецьким психотерапевтом, доктором медицини Х.Льойнером у 40-50 роках минулого століття і який, показавши високу ефективність у психотерапії неврозів, порушень, пов'язаних із невротичним розвитком особистості, та психосоматичних захворювань, в 1995 році був впроваджений у психотерапію як науково обґрунтований метод. КІП характеризують три суттєві ознаки: теоретичні основи глибинної психології; використання імагінацій; робота в символі і з символікою імагінацій. Згідно сучасних уявлень науковців, що досліджують метод, його ключовими теоретичними положеннями є наступні: у якості основної детермінанти особистісного розвитку та поведінки розглядаються неусвідомлювані психічні процеси (несвідомі фантазії, потяги, конфлікти та механізми захисту), а також динаміка їх розвитку у стосунках з об'єктом; метод базується на теоретичному фундаменті класичного психоаналізу та його сучасного розвитку (теорія потягів, Его-психологія, теорія об'єктних стосунків, Self-психологія, психологія процесу розвитку тощо); КІП відрізняється від інших напрямків психодинамічної психотерапії роботою з образною сферою людини; специфічним для цього методу є особлива форма уявлення образів – імагінації, в яких у символічному вигляді представлені інтерналізовані

конфлікти пацієнта** і патерни його об'єктних стосунків; в терапевтичному процесі психотерапевт використовує ці символізації та наступні асоціації пацієнта у контексті анамнезу, актуальної життєвої ситуації та стосунків перенесення/контрперенесення з діагностичною та терапевтичною метою [21; 22; 29; 38].

Переваги кататимно-імагінативної психотерапії. Якщо розглянути КІП в континуумі інших психодинамічних методів, то стають очевидними її переваги як методу, що відповідає сучасним тенденціям розвитку психотерапії, про які йшлося вище. Науковці вважають, що символдрама займає середнє місце між «розкривальними» психотерапевтичними методами, з одного боку, і «підтримувальними» – з іншого [1]. «Розкривальний» компонент символдрами полягає у дозованому саморозкритті пацієнта, а «підтримувальний» та стабілізуючий компоненти – у тому, що властива методу структура стосунків між психотерапевтом і пацієнтом дозволяє у більшості випадків індукувати так звану анаклітичну ситуацію перенесення***. За Х.Льойнером, вона одночасно і перетворює структуру Его, і пропонує підхід до його творчого розширення [1; 21].

Важливими перевагами символдрами, порівняно з іншими методами, є також її системність і технічна організованість (наявність структурованих технологій застосування), що робить метод як ефективним, так і дидактично чітким. КІП відзначається відносною короткотривалістю та універсальністю, що відповідає вимогам до сучасних методів психотерапії, які виявлені у дослідженні К.Грауе. Зазвичай, курс психотерапії за методом символдрами складається з 8-25 сеансів, а в особливо складних випадках – з 30-50. Частотність сеансів становить від 1 до 3 сеансів на тиждень. КІП застосовується як в індивідуальній, так і в груповій формах, у роботі з парами, коли образи одночасно уявляють або подружжя (партнери), або дитина з одним із батьків. Символдрама може бути складовою сімейної психотерапії, добре поєднується з класичним психоаналізом, психодрамою, гештальт-терапією, ігровою психотерапією. На думку авторів сучасного підручника з психотерапії А.Хайгл-Еверс, Ф.Хайгл та ін. [1], стрімкий розвиток кататимно-імагінативної психотерапії та її перспективи тісно пов'язані із можливістю її використання в груповій формі психотерапії (Х.Льойнер,

** Ми використовуємо, дотримуючись психологічної моделі психотерапії, у своїй роботі і у даній статті термін «клієнт», але у випадках посилань на джерела, у яких перевага надається терміну «пацієнт», ми зберігаємо авторську термінологію.

*** Психотерапевт під час сесії займає протекційну, заступницьку («материнську») позицію.

Kottje-Birnbacher L., Fikentscher E., Bahrke U., Rosendahl W.), у подружній та сімейній психотерапії (Kottje-Birnbacher L., Klessman E., Klessman H-A.). Крім того, зазначають автори, описаний успішний досвід застосування цього методу у догляді за пацієнтами, що мають термінальні, невиліковні хвороби (Eibach H.).

Великий діапазон застосування символдрами та мінімальні її обмеження (протипоказання) є наступними важливими перевагами методу. Кататимно-імагінативна психотерапія застосовується при всіх формах психоневрозів і неврозів характеру, з клієнтами, які мають складнощі з доступом до власних емоційних станів (у т.ч. при алекситимії), з клієнтами, які досить просто структуровані та недосвічені в інтроспекції та терапевтичному розщепленні Его. До протипоказань у застосуванні символдрами в психотерапевтичній практиці відносять: недостатню розумову розвиненість, складні соціальні адаптивні порушення, необхідність довготривалого аналізу характеру, гострі та хронічні психози [1; 21].

Кататимно-імагінативна психотерапія вважається доволі ефективним методом у роботі з дітьми і підлітками і у цій сфері має ряд переваг, порівняно з іншими методами. Г. Хорн виділяє такі: по-перше, у певному сенсі символдрама перекриває лакуну між ігровою та розмовною психотерапією дітей та підлітків; по-друге, вона дозволяє дитині опрацювати власні проблеми і конфлікти на символічному рівні без інтелектуального аналізу, до якого вона може бути ще не здатною чи не готовою; по-третє, метод оптимально враховує нарцисичні переживання дитини, оскільки під час сеансу вона може собі уявити, на рівні фантазії, власну «грандіозність», зумовлену нарцисичними переживаннями; по-четверте, метод може використовуватися і як провідна форма психотерапії, і в комбінації з іншими видами та формами, переважно з ігровою психотерапією, що дає можливість суттєво динамізувати психотерапевтичний процес і зробити важливі діагностичні і прогностичні висновки щодо загального процесу терапії [40]. Як зазначає Г.Хорн, часто образи дитини, особливо їхнє відображення на малюнку, значно краще розкривають очі батькам на процеси внутрішнього розвитку й специфічні проблеми їхньої дитини, ніж інші форми бесід чи переконань.

Сучасний стан розвитку кататимно-імагінативної психотерапії.
Сучасний етап розвитку КІП характеризується різними тенденціями. Насамперед відзначимо, що продовжується активний розвиток теорії і практики застосування методу у психологічній і медичній галузях. Це відбувається як у напрямі розширення сфери його застосування та ефективної інтеграції у комплексні психотерапевтичні програми, так і у напрямі його поширення та популяризації у світі. Згідно L.Nightingale, більшість наукових досліджень у застосуванні методів, що використовують активне уявлення образів, спрямовано наразі на виявлення їх ефективності у таких сферах: психологічне консультування та психотерапія, реабілітаційна медицина, охорона здоров'я, реабілітація та підготовка спортсменів тощо [60].

Аналіз сучасних наукових джерел показує, що стосовно психотерапевтичної практики та психологічного консультування дослідження застосування методу КІП (як основного, так і в поєднанні з іншими методами психотерапії) пов'язані із з'ясуванням його можливостей у опрацюванні наступної проблематики: невротичні розлади; робота з горем та станами, пов'язаними з втратою, непережитим горем; кризове консультування; групова робота з батьками дітей, що мають розлади поведінки та адикції; психосоматичні розлади, зокрема розлади харчової поведінки (нервова анорексія, булемія) тощо. Так, наприклад, починаючи з кінця минулого століття, американські науковці F.T.Melges та D.R.DeMaso провели низку досліджень із використанням символдраматичних мотивів з групами пацієнтів із затяжними реакціями переживання горя. Психотерапевтична робота складалась з трьох етапів, перший з яких був присвячений когнітивній обробці трагічних подій у житті, на другому – застосовувались спеціальні мотиви для уявлення образів з метою безпечного “повернення у ситуацію”, її “перегляду” та опрацюванню на символічному рівні, третій етап був спрямований на “реконструкцію ідентичності з орієнтацією на майбутнє”. Дане дослідження показало, що під час другого етапу пацієнтам, завдяки уявленню образів та їх переосмисленню, вдавалось не тільки змінювати погляд на травматичні події у своєму житті, але й відновлювати повноцінний, реалістичний контакт із реальністю [57]. Інша американська дослідниця L.Hill досліджувала уявлення мотивів різних казок у хворих з порушеннями харчової поведінки. Вона інтегрувала до комплексної програми психотерапії хворих на булемію, яка складалась з поведінкових вправ та когнітивної обробки усвідомленої щодо себе інформації, мотиви відомих казок для уявлення. В результаті

в дослідженні було встановлено, що створені мотиви на теми казок, завдяки своєму метафоричному змісту, виконують роль “перехідної парадигми” між усвідомленими та неусвідомленими патернами взаємодії пацієнтів із навколишнім середовищем. L.Hill також довела, що цей метафоричний зміст допомагає людям асимілювати нові смисли та нові позитивні ідентифікації, що сприяє подальшим змінам у їх життя та ефективному переосмисленню власного досвіду. А так звані “керовані образи казок” дослідниця пропонує розглядати як потужний інструмент у подоланні симптомів при розладах харчової поведінки [53]. Англійські дослідники T.M. Skovholt та G.A.Thoen застосували у своїй експериментальній роботі спеціально розроблені мотиви для групової роботи з батьками дітей, які мають проблеми із поведінкою та різного роду адикціями. За визначенням дослідників, ці мотиви не лише допомагають батькам краще зрозуміти свою дитину, а й відчутти себе компетентними, не самотніми із своєю проблемою, тому що образи допомагають розділити свої переживання з іншими і отримати відчутну підтримку [64].

Цікавими і новими виявились також дослідження щодо застосування елементів символдрами та інших технік активного уявлення образів у реабілітації спортсменів після травм та тривалої іммобілізації (K.Eddy, S. Mellalieu, J. Newsom та ін.), підготовки їх до змагань [59]. Американські лікарі R.C.Thelwell та I.A.Greenless розробили спеціальний психологічний тренінг для спортсменів, що займаються триатлоном. За допомогою спеціально розроблених образів для уявлення спортсмени підвищують свою мотивацію перед змаганнями та краще долають біль під час відновлювального періоду [65].

Що стосується досліджень, які пов'язані із застосуванням КІП у галузі реабілітаційної медицини та охорони здоров'я, то більшість з них проведені фахівцями у спеціалізованих медичних закладах. В цих дослідженнях кататимно-імагінативна психотерапія застосовувалась як допоміжний або альтернативний метод у галузі реабілітації онкологічних хворих; хворих, що перенесли інсульт чи інфаркт міокарду; хворих, які страждають на рекурентні абдомінальні болі. Так, дослідження застосування ресурсних мотивів в реабілітації жінок з онкологічними захворюваннями свідчить, що ці мотиви допомагають жінкам краще переносити курс хімічної терапії (жінки ставали більш розслабленими та спокійними, у них відзначалась менша кількість симптомів психологічного походження, вони показували вищу самооцінку якості власного життя під час хіміотерапії; у них спостерігалось суттєве зниження показника рівня

некрозу пухлини) [66]. У 2001 році група американських вчених з Медичної корпорації Центру медичної реабілітації Кеслера оприлюднила результати тривалого дослідження щодо використання ресурсних образів спрямованого активного уявлення у групах хворих, які знаходились на реабілітації після перенесеного інсульту. Ці результати свідчать, що сполучне застосування символдрами та трудотерапії суттєво підвищує якість процесу реабілітації і зменшують його терміни [61]. Цікавими є також дослідження міжнародної групи науковців (Т.М. Ball, D.E.Shapiro, D.E.Mongeim та ін.), які довели, що завдяки використанню образів у психотерапії дітей з рекурентними абдомінальними болями у 67% дітей симптоматика суттєво знижується [49; 63]. Відзначимо також, що продовжуються дослідження застосування КІП у галузі психосоматичної медицини німецькими фахівцями (E.Wilke та ін.). Існуючі дослідження вже довели ефективність методу у лікуванні бронхіальної астми, захворювань шлунково-кишкового тракту, цукрового діабету, алергічних реакцій різної етіології тощо.

Розробка теорії і практики застосування методу здійснюється і на пострадянському просторі, де він став активно розповсюджуватись, починаючи з середини 90-х років минулого століття ****. Аналіз літературних джерел свідчить про достатню поширеність КІП в роботі фахівців різних сфер психотерапевтичної практики. Так, описується досвід застосування символдрами в психотерапії дорослих та дітей із різними видами залежності (Т.П.Юрченко, М.В.Овсянніков, Ю.О.Горохова, Л.М.Валіулліна, О.М. Окунь, Н.М.Курильченко та ін.) [32; 33; 36; 46 та ін.]. Проведені і описані також дослідження з діагностики та корекції різного роду статевої дисфункції у жінок та у чоловіків, процесу становлення статевої свідомості (Я.Л.Обухов, О.В.Сададьська, О.Б.Чемекова, З.Г.Кісарчук, О.Ю.Сидоренко, І.В.Агеєва, А.А.Мартиненко, М.В.Маркова, Н.В.Осіпова та ін.) [30; 36 та ін.]. Активно розвивається напрямок досліджень, присвячених психотерапевтичній роботі з дітьми і підлітками на основі символдрами (Я.Л.Обухов, З.Г.Кісарчук, Л.О.Гребінь, О.О.Шльонська, Я.М.Омельченко, Я.В.Ахвердова, Ю.О.Клімова, І.О.Малашихіна, Г.П.Лазос та ін.) [6; 16; 24; 33; 36; 44 та ін.], а також застосуванню КІП у роботі з сім'єю (Л.П.Шумакова, В.В.Лавров, Н.М. Лаврова, Н.В.Лаврова та ін.) [36; 45 та ін.]. З'явилась низка праць, в яких розглядається досвід застосування

**** У 2000 році створена Міжрегіональна суспільна організація сприяння розвитку символдрами – Кататимно-імагінативної психотерапії (МСОСРС КІП), що об'єднує символдраматистів Росії, України, Білорусі та Казахстану.

символдрами у онкологічній практиці (Я.Л.Обухов; Н.Ф.Шевченко, М.М.Клепиков, П.Г.Печій та ін.) [18; 31; 36; 42 та ін.], в роботі з проблемами надлишкової ваги (І.О.Філіппов) [41]. Зацікавленість медиків у застосуванні символдрами проявляється збільшенням наукових розробок у галузі психіатрії (К.В.Небитов, О.В.Пихтіна, І.В.Боев, Є.М. Мухіярова, С.О.Ягода та ін.) [33; 36]. У галузі психології застосування КІП помітно поширюється на різні її сфери, включаючи такі, як організаційна психологія, етнопсихологія, педагогічна психологія, психологія поведінки людини у надзвичайних та екстремальних ситуаціях тощо. І хоча вказані дослідження ще не носять системного характеру і, зазвичай, базуються на описах окремих випадків ефективної роботи з клієнтом чи групою клієнтів, вони накопичують цікавий дослідницький матеріал стосовно змісту і ефективності психотерапевтичної роботи з використанням символдрами на вітчизняних теренах. Зазначимо також, що здійснюються дослідження і теоретико-методологічного плану, в яких обговорюються теоретичні концепції КІП, нові ідеї її розвитку тощо (Я.Л.Обухов, О.В. Садальська, З.Г.Кісарчук, І.Є.Вінов, Л.М.Валіулліна, Л.О.Гребінь, Т.П. Юрченко та ін.) [15; 16; 22; 23; 29; 33 та ін.].

Отже, аналіз літератури показує, що метод КІП помітно поширений у західній, північній і центральній Європі, країнах пострадянського простору (особливо в Росії і Україні) та в країнах Балтії. Наразі географія розповсюдження методу охоплює вже і південь Європи (Греція, Італія) та країни Північної Америки. Велика кількість отриманого клінічного матеріалу по методу (в різних країнах, стосовно різних за своєю ментальністю людей) спричинює обговорення подальших шляхів його розвитку як в аспекті теоретичного обґрунтування, так і здійснення практики психотерапії.

Як свідчать наукові дискусії останніх років, що проводились Міжнародним товариством кататимного переживання образів та імагінативних методів в психотерапії і психології (МТКПО), кататимно-імагінативна психотерапія як внутрішньо несуперечливий метод із узгодженими між собою теорією і практикою сьогодні переживає достатньо серйозну кризу (ще одна відчутна тенденція сучасного етапу її розвитку!). Серед науковців і практиків, що працюють у методі, спостерігаються різні, інколи доволі віддалені одна від одної, точки зору стосовно подальшого розвитку теорії і практики КІП: від вузької інституціональної канонізації методу (L.Kottje-Birnbacher) [55] до майже повністю вільного його розвитку з акцентом на відкритості, зовнішній орієнтації, процесах інтеграції (H.Ullmann) [29]. Поруч із подальшим

розвитком класичної теорії та практики застосування кататимно-імагінативної психотерапії з використанням мотивів, розроблених Х.Льойнером і його послідовниками, та розгляду переносних почуттів як таких, що проектуються переважно на “екран образів” і довгий час можуть не актуалізовуватись у терапевтичних стосунках (Е.Вільке, Я.Л.Обухов, L.Kottje-Birnbacher), здійснюються дослідження, які розглядають розвиток символдрами у руслі сучасних досягнень психодинамічної психотерапії, спрямовуючи фокус уваги в терапевтичній ситуації на стосунок “психотерапевт-пацієнт”, на роботу з перенесенням та контрперенесенням, застосовуючи переважно асоціативний метод в уявленні образів, а також орієнтуючись на концепцію центральної теми конфліктних стосунків (ЦТКС) Л.Люборскі (Х.Хенніг, У.Барке, В.Розендаль та ін.) [11; 29; 38].

Російська дослідниця О.В.Садацька, міркуючи про перспективи розвитку КІП, позиціонує її як психодинамічну образну психотерапію і виокремлює наступні напрями її подальшого руху [29]: 1. Розвиток цілісної несуперечливої концепції кататимно-імагінативної психотерапії як психодинамічної образної психотерапії, що повинна включати: теорію/теорії особистості з описом структури особистості та її розвитку; теорію/теорії психопатології; теорію психотерапії, у якій визначається структура та зміст психотерапевтичного процесу, стратегія і тактика психотерапевта, методи психотерапевтичної інтервенції; теоретичні положення щодо образної сфери людини; теоретичні положення щодо символів несвідомого, основ глибинно-психологічної символіки, генези та трансформації символів. 2. Розвиток теоретичних основ практики кататимно-імагінативної психотерапії: а) перегляд ряду ключових положень стосовно структури і змісту психотерапевтичного процесу в КІП: основних принципів роботи з імагінаціями (вибір мотиву для уявлення, техніки інтервенції, стиль інтервенції), особливостей сетінгу, дієвих факторів КІП, регресії в КІП, роботи з перенесенням/контрперенесенням, інтерпретації символічного матеріалу; б) розвиток клінічних аспектів КІП, а саме: уточнення критеріїв відбору пацієнтів для КІП; специфіка застосування КІП в роботі з пацієнтами різної нозології та різним рівнем розвитку організації особистості; використання КІП в перинатальній терапії; в) розвиток можливостей КІП для розкриття творчого потенціалу особистості, лідерських якостей – у сфері бізнес-консультування, в сфері мистецтва. 3. Науково-дослідна робота у галузі кататимно-імагінативної психотерапії: дослідження ефективності методу; вивчення специфіки і

характеру впливів в КІП, дієвих факторів КІП, структури і змісту психотерапевтичного процесу, особливостей роботи з пацієнтами різних нозологій та різним рівнем розвитку організації особистості тощо. 4. Професійна підготовка фахівців з кататимно-імагінативної психотерапії у відповідності до міжнародних норм: теоретична підготовка, власний досвід психотерапії (власна психотерапія), практика під керівництвом супервізора. Нагальною є потреба в узагальненні досвіду навчання та виробленні сучасної концепції навчальних програм, яка могла би бути основою розробки стандарту підготовки фахівців.

Кататимно-імагінативна психотерапія в українському психотерапевтичному просторі. В Україні метод став відомим з 1995 року і достатньо швидко поширився серед психологів-консультантів і психотерапевтів завдяки навчальній і практичній діяльності доцентів МТКПО Я.Л.Обухова, Д.Г.Залеського, З.Г.Кісарчук, Н.Ф.Шевченко, Т.П.Юрченко, Л.О. Гребінь та ін. Для довідки: нині в Україні метод КІП представлений у більшості регіонів України. 2010 року створено Всеукраїнську асоціацію кататимно-імагінативної психотерапії, мета якої – створення професійної спільноти українських символдраматистів, яка би забезпечувала розповсюдження наукових знань стосовно КІП як психодинамічно зорієнтованого методу, відповідну міжнародним нормам підготовку кваліфікованих фахівців, здійснення науково-дослідницької діяльності у галузі КІП та розвиток методу тощо.

Отже, кататимно-імагінативна психотерапія ґрунтовно впроваджується в Україні. Що ж показує досвід її застосування і дослідження? Ще в кінці 90-х років, підводячи підсумки перших кроків поширення КІП, ми писали про важливі особливості методу, які вигідно відрізняють його від інших і приваблюють вітчизняних фахівців [17]:

- метод добре структурований і технічно організований, тобто містить достатньо ясні технології застосування як на початку роботи з клієнтом, так і у міру її розгортання від сеансу до сеансу;
- основу методу складають концепції класичного і сучасного психоаналізу, тобто він має фундаментальну теоретичну базу, а отже, є солідним і надійним;
- як писав сам автор методу, Х.Льойнер, кататимне переживання образів співзвучно ментальності вітчизняних пацієнтів і психотерапевтів, оскільки ландшафтні мотиви, які пропонуються в символдрамі і є базовими для неї (“Луг”, “Ручай”, “Гора”, “Узлісся” тощо) – природні і звичні для мешканців нашої країни. Крім того, ці

мотиви широко представлені у вітчизняному фольклорі, а також у народному образотворчому мистецтві;

- емоційно зумовлене переживання образів, що забезпечує і на чому побудована КІП, відповідає психологічним особливостям значної кількості співвітчизників, для яких більш прийнятним є емоційно-образний, а не когнітивно-раціональний спосіб пропрацювання психологічних проблем і конфліктів.

Таким чином, вже перший досвід застосування кататимно-імагінативної психотерапії свідчив про серйозні передумови для її поширення у вітчизняному психотерапевтичному просторі. Разом з тим цей досвід показував також, що застосування методу КІП в Україні повинно здійснюватись з урахуванням особливостей соціокультурного контексту, зокрема соціально-економічних умов життя, специфіки вітчизняних клієнтів і психотерапевтів та стосунків між ними, тобто повинно відбуватись саме як адаптація з проведенням належних спостережень, досліджень, узагальнень.

Розглянемо деякі спостереження соціокультурного характеру, які були зроблені нами впродовж наступних років на основі власної практики застосування КІП.

Насамперед акцентуємо на складних і суперечливих соціально-економічних процесах сучасного українського суспільства, внаслідок яких більшість людей почуваються не тільки матеріально зuboжilими, але й психологічно і духовно виснаженими, незахищеними, дезорієнтованими. Такі умови життя підсилюють глибинні конфлікти людей, вивільняючи негативні афекти – тривогу, страхи, агресію, депресивні емоції тощо. У зв'язку з цим серед відвідувачів психологічних консультацій збільшується число клієнтів з доедипальною проблематикою, нарцисичними і межовими розладами. Робота з такими клієнтами потребує не тільки достатньо тривалого часу, але й адекватних технологічних засобів. Наш досвід показує, що застосування символдрами у таких випадках може бути цілком успішним, але за спеціальною процедурою уявлення образів і, зазвичай, у поєднанні із психоаналітичними техніками.

Як відомо КІП є підкреслено діалогічним методом з емпатійною, підтримуючою позицією психотерапевта. Але у відповідності із культуральною традицією спілкування ця позиція вітчизняного символдраматиста виглядає більш емпатійною і транспарентною, ніж, наприклад, у представника німецької культури. Позиція “холодного дзеркала” із відстороненням майже неприйнятна як для вітчизняних

клієнтів, так і психотерапевтів. Примітно, що, зазвичай, клієнт звертається до психотерапевта не лише з метою вирішення певної нагальної проблеми, а й для того, щоби отримати підтримку, відчуття, завдяки взаємодії з фахівцем, свою цінність та укріпити почуття власної гідності, що допомагає долати проблеми.

Характерними для вітчизняних клієнтів є також труднощі у сепарації. Спочатку труднощі такого роду проявляються у вигляді підвищеної тривоги чи інших проявів опору в ході опрацювання сепарації від значимих об'єктів (матері), потім, під час закінчення терапії, складнощі з'являються стосовно сепарації від психотерапевта. Клієнти знову починають тривожитися, регресувати, у образах шукають безпечне місце у вигляді печер, затишних галявинок тощо (символ материнського лона), часто через деякий час повертаються в психотерапію.

Цікаві спостереження зібрані нами стосовно застосування деяких стандартних мотивів КІП. Однак спочатку відзначимо, що переважна більшість вітчизняних клієнтів, порівняно із західною психотерапевтичною практикою (як можна судити за літературою), складається із жінок молодого і середнього віку та дітей і підлітків. Отже, дані спостереження стосуються саме цього контингенту клієнтів.

У жінок в образі за мотивом “Квітка” часто з'являється квітка, яка протягом розгортання образу шукає інші квіти. Подальше обговорення образу показує, що це відбувається у відповідності із притаманними суспільству широкими і глибокими родинними зв'язками, внаслідок чого відчуття самотності сприймається клієнтками як складне і інколи – нестерпне (відсутність толерантності до самотності).

Популярні наразі серед європейських символдраматистів мотиви, спрямовані на розвиток статевої ідентичності жінки, формування її незалежності, автентичності (як, наприклад, “Амазонка”), згідно наших спостережень, не є актуальними для сучасних українок. Стосовно інших мотивів, в яких пропрацьовується схожа тематика, зокрема сексуальність, стосунки з партнером (“Автостоп”, “Плодове дерево”), то образи за цими мотивами мають цікаві культуральні особливості. Так, наприклад, сільська дорога у клієток часто асоціюється із непролазною багнюкою, по якій навряд чи проїде “пристойний” візок чи машина; опиняючись на дорозі (трасі, якомусь шляху) жінка часто відчуває розгубленість, тривогу чи, навіть, паніку при наближенні будь-якого транспорту (такі спостереження наводить також психотерапевт із Харкова Маркова М.В. [33]), оскільки довіритися водієві небезпечно. Якщо у Х.Льойнера мотив “Плодове дерево” подається як такий, що

спрямований на пропрацювання сексуальності, інтимних стосунків, то у нашій практиці цей мотив переважно актуалізує тему материнства – жінка переживає свою можливість (бажання, здатність, готовність) народити і годувати дитину; в деяких випадках, насичуючись плодами в образі, клієнтки говорять про бажання вгамувати сильний голод, відновити сили, енергію. Можливо, через таку символіку проявляється генетична пам'ять, пов'язана із переживанням українцями, покоління за поколінням, страшних голодних часів?

Що стосується українських дітей і підлітків, то для них характерними є проблеми із психологічною сепарацією від батьків: вона проходить складно, із достатнім запізненням та труднощами. Ці процеси досить чітко проявляються у образах і малюнках дітей: їм важко відірватись від землі на повітряній кулі (аж до соматичних проявів); часто трансформація образу призводить до відльоту на космічному кораблі у космос; діти із занепокоєнням і дуже обережно заходять у образи до печери, часто шукають «провідника», який або допомагає досліджувати печеру та знаходити з неї вихід, або презентує дарунок, за допомогою якого дитина стає спокійнішою та сміливішою. Взагалі в образах діти навіть, старші підлітки або зовсім не займають активну позицію – вони чекають пропозицій від терапевта, його керівництва образом, або образ перетворюється на нескінченний «екшен», і дитина встигає подолати безліч перешкод, місцевостей тощо.

Складні і суперечливі стосунки підлітків з батьками проявляються і в тому, що під час уявлення образу за мотивом «Ручай» діти майже ніколи не виявляють бажання подорожувати до джерела, де починається струмок; а в образах за мотивом «Узлісся» у більшості підлітків з'являються якісь маленькі істоти чи тваринки, що часто свідчить про сильне заперечення дітьми своїх страхів та агресивних імпульсів, особливо, коли ці переживання стосуються їхніх батьків.

До певної міри такі особливості уявлення символдраматичних образів українськими підлітками можна пояснити їх віком. Разом з тим ми беремо також до уваги дослідження з української ментальності, важливим чинником формування якої дослідники називають особливості родинного життя і провідну роль жінки у вихованні дітей. Займаючи таку роль у сім'ї, жінка як мати виховує їх, в тому числі і хлопчиків, скоріше для сім'ї, ніж для реалізації у суспільстві, захищаючи від травмуючої взаємодії із світом, а отже, гальмуючи розвиток їх самостійності, незалежності, прагнення до самоствердження у соціумі [13].

Викладені вище спостереження і міркування авторів стосовно застосування кататимно-імагінативної психотерапії у вітчизняному просторі, звичайно, мають характер скоріше робочих гіпотез, ніж доведених фактів. Але нам уявляється, що перспектива розвитку КІП в Україні пов'язана в тому числі із урахуванням впливу соціокультурних чинників на цей процес. Адже, у більшість із актуальних тем, які обговорюються нині у МТКПО в контексті подальшого розвитку теорії і практики кататимно-імагінативної психотерапії, зокрема: «Як оптимально співвідносяться активація ресурсів і опрацювання конфліктів у кататимно-імагінативній психотерапії?», «Як я можу пропрацьовувати «злі», «погані», ... «болісні» образи в кататимно-імагінативній психотерапії, щоби покращити психотерапевтичні стосунки?», «Що є магічного в кататимно-імагінативній психотерапії?», «Чому мені інколи зовсім не хочеться уявляти образи?», «Як образи символдрами пов'язані з історією, а також із природною історією і філогенезом, і як вони впливають на майбутнє?», «На які питання нам слід відповісти, щоб краще зрозуміти, як працює кататимно-імагінативна психотерапія?», «Які нові мотиви є для роботи із сексуальністю?», «Як співвідносяться стосунки і терапевтичні імагінації?», «Яким є ризик і побічні явища в кататимно-імагінативній психотерапії, і як ми обговорюємо це з пацієнтами?» – [23], соціокультурний фактор може внести суттєві корективи.

Висновки

Сучасні тенденції розвитку психотерапевтичної теорії і практики висувають нові вимоги до психотерапевтів і методів, які вони застосовують. Психодинамічний напрям психотерапії є одним з найпоширеніших у світовому психотерапевтичному просторі; його методи базуються на міцній теоретико-методологічній основі, відзначаються науковою розробленістю, якістю проведених емпіричних досліджень, розвиваються у відповідності до потреб сучасних клієнтів. Поширення методів психодинамічного напрямку в Україні має низку історичних і культурних передумов.

Кататимно-імагінативна психотерапія серед методів психодинамічного напрямку вирізняється як метод, що цілком відповідає сучасним вимогам до психотерапії: він є системним, добре технічно організованим, дидактично чітким. Інші характеристики методу: його відносна короткотривалість, наявність підтримувальних та розкривальних технік, можливість застосування у різних формах

(індивідуальній, груповій, парній), розробленість технік для роботи з різними віковими категоріями клієнтів та різною проблематикою, – визначають широкий діапазон застосування символдрами та її мінімальні обмеження (протипоказання).

Сучасний стан розвитку кататимно-імагінативної психотерапії характеризується різними тенденціями. Продовжується активне впровадження теорії і практики КІП в психологічній і медичній галузях: розширюється сфера застосування методу, відбувається його ефективна інтеграція у комплексні психотерапевтичні програми. Метод поширюється і популяризується у світі, зокрема на пострадянському просторі (Росія, Україна, Білорусь, Казахстан, країни Балтії), де розповсюдження методу супроводжується створенням відповідних організаційних структур, проведенням досліджень, видавничою діяльністю. У рамках наукових дискусій, організованих Міжнародним товариством кататимного переживання образів та імагінативних методів в психотерапії і психології, в останні роки обговорюються подальші шляхи розвитку КІП як в аспекті теоретичного обґрунтування, так і здійснення практики психотерапії.

Досвід впровадження КІП в Україні з проведенням тривалих наукових спостережень, узагальнень, теоретичних розвідок показує, що перспектива застосування і розвитку методу у вітчизняному просторі пов'язана, зокрема, з вивченням і урахуванням особливостей соціокультурного контексту.

Список використаної літератури

1. Базисное руководство по психотерапии / А.Хайгл-Эверс, Ф. Хайгл, Ю. Отт, У. Рюгер – Спб. : Восточно-Европейский институт психоанализа, 2002. – 784 с.
2. Бондаренко А.Ф., Кондратюк Н.С. Русская традиция в психотерапии: в поисках истоков /А.Ф.Бондаренко, Н.С.Кондратюк // Психотерапия. – 2008, №6. – С.7–16.
3. Бондаренко Л. Психоаналіз у контексті Львівсько-Варшавської філософської школи (спроба методологічного аналізу глибинно-психологічних творів С.Балея) / Л.Бондаренко // Педагогіка і психологія професійної освіти: Науково –методичний журнал. – Львів, 2008. – №1. – С.95–105.
4. Вернудіна І.В. Психофізіологізм і психоаналіз: проблема паралельного розвитку в Україні на рубежі ХІХ-ХХ ст./ І.В.Вернудіна //

Гуманітарний часопис. Збірник наукових праць. – 2008. – Вип. 3. – С.134 – 142.

5. Гапоненко Є.Л. Історичний аспект розвитку психоаналітичної теорії в Україні / Є. Л. Гапоненко // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия: Философия. Культурология. Политология. Социология. – 2010. – Т. 24 (63). – № 1–2. – С. 155–163.

6. Гребінь Л.О. Особливості використання моделей часу-простору у роботі з дітьми (на прикладі кататимно-імагинативної психотерапії) / Л.О.Гребінь // Актуальні проблеми психології [Т.3: Консультативна психологія і психотерапія]: Зб.наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / [За ред. С.Д. Максименка, З.Г. Кісарчук]. – К. : Міланік, 2011. – С.34 – 61.

7. Груповий психоаналіз: навч.посіб. / За ред. О.О.Фільця та ін. – Львів : ВНТЛ-Класика, 2004. – 192 с.

8. Данилюк І.В. Історія психології в Україні: Західні регіони (остання чверть ХІХ – перша половина ХХ століття) / І. В. Данилюк. – К. : Либідь, 2003. – 152 с.

9. История психоанализа в Украине / Сост. И. И. Кутько, Л. И. Бондаренко, П. Т. Петрюк. – Харьков : Основа, 1996. – 360 с.

10.Каліна Н. Ф. Психотерапія: Підручник [Електронний ресурс] . – режим доступу : <http://pidruchniki.ws/14081027> – назва з екрану.

11. Кататимно-імагинативная психотерапія как психодинамическая образная психотерапія: Сб.статей / Под ред. Е. В. Садальской. – Вып.1. – 2-е изд. – М. : «Атмосфера», 2009. – 40 с.

12. Кехеле Х. Психоаналитические противоречия психотерапии. Обсуждения. [Электронный ресурс] // Прикладная психология и психоанализ: электрон. науч. журн. 2010. – N 1. – режим доступу : <http://ppip.su> –назва з екрану.

13.Кисарчук З. Г. Соціокультурні чинники становлення сучасної парадигми психотерапевтичної допомоги особистості / З. Г. Кисарчук // Наукові записки Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. — К., 2012 — Вип.40.

14. Кісарчук З. Г. Соціокультурні чинники становлення сучасної парадигми психотерапевтичної допомоги: аналіз основних понять / З. Г. Кісарчук //Актуальні проблеми психології [Т.3: Консультативна психологія і психотерапія] : Зб.наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / [За ред. С.Д. Максименка, З.Г. Кісарчук]. – К. : Видавець ПП Лисенко М. М., 2010. – Вип.7. – С.5–22.

15. Кисарчук З. Г. Теоретико-методологические предпосылки выделения трех ступеней в символдраме / З. Г. Кисарчук // Актуальні проблеми психології [Т.3: Консультативна психологія і психотерапія]: Зб.наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / [За ред. С.Д. Максименка, З.Г. Кісарчук]. – К. : Видавництво «Міланік», 2007. – С.147– 157.

16. Кісарчук З.Г., Лазос Г.П. Модель корекції негативних переживань підлітків засобами кататимно-імагінативної психотерапії як глибинно зорієнтованого методу / З. Г. Кісарчук, Г. П. Лазос // Актуальні проблеми психології [Т.3 : Консультативна психологія і психотерапія] : зб. наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / за ред. : С. Д. Максименка, З. Г. Кісарчук. — К. : Ін-т психології імені Г. С. Костюка НАПН України; Видавець ПП Лисенко М. М., 2010. – Вип.7. – С. 189–211.

17. Кисарчук З. Г., Юрченко Т. П. Символдрама в українській практичній психології / З. Г. Кисарчук, Т. П. Юрченко // Практична психологія в контексті культур : Зб.наук.праць [Відпов. ред. З. Г. Кісарчук]. – К. : Ніка-Центр, 1998. – С.185–191.

18. Клепиков Н.Н., Обухов Я.Л. Психотерапія по методу символдрами в соціальній реабілітації онкологічних хворих / Н.Н.Клепиков, Я.Л.Обухов // Програма і тези Першої Російської конференції «Народна медицина в онкології (20-24 юня 1998г.). – Переяславль-Залеский, 1998. – С.23-28.

19. Кутько И. И., Бондаренко Л. И., Петрюк П.Т. Харьков в контексте истории украинского психоанализа // История психоанализа в Украине / Сост. И. И. Кутько, Л. И.Бондаренко, П.Т.Петрюк. – Харьков : Основа, 1996 – С.8– 29.

20. Левчук Л. Т. Психоаналіз: історія, теорія, мистецька практика / Л. Т. Левчук. – К. : Либідь, 2002. – 255 с.

21. Лейнер Х. Кататимное переживание образов: Основная ступень; Введение в психотерапию с использованием техники сновидений наяву; Семинар / Ханскарл Лейнер / Пер. с нем. Я. Обухов – М. : Эйдос, 1996. – 253с.

22. Обухов Я. Л. Символдрама: опыт интеграции / Я. Л. Обухов // Теоретичні і прикладні проблеми психології – № 3 (29). – 2012. – С.215–219.

23. Обухов Я. Л., Родина Е.Н. Символдрама – вместе определяем развитие теории и практики. Итоги Международного симпозиума Open Space в г. Интерлакен, Швейцария, 27–30.08.2009 / Я. Л. Обухов, Е.Н.

Родина // Типология личности в символдраме и других методах психотерапии: Сб.науч.работ. – Ставрополь: Графа, 2009. – С.3–6.

24. Омельченко Я.М. Корекція тривожних станів молодших школярів засобами кататимно-імагінативної психотерапії : автореф.дис.канд.психол.наук: 19.00.07 / Я.М. Омельченко / Ін-т психології ім.Г.С.Костюка АПН України. – К., 2006. – 20 с.

25. Психотерапевтическая энциклопедия / Под.ред. Б.Д. Карвасарского. – СПб: Изд-во “Питер”, 2000. – 1024 с.

26. Решетников М. М. Психотерапия в России : история и современность / М. М. Решетников // Московский психотерапевтический журнал. – 2001. – №3. – С. 37– 48.

27. Романов И., Пушкарева Т. К истории психоанализа в Украине – [электронный ресурс] – режим доступа: http://psychoanalysiskharkov.com/?page_id=68. – назва з екрану.

28. Роменець В. А. Історія психології ХХ ст. : Навч. посіб. / В. А. Роменець, І. П. Маноха. – К. : Либідь, 1998. – 990 с.

29. Садальская Е. Перспективы развития кататимно-имагинативной психотерапии: от сновидений на яву к психодинамической образной психотерапии / Е. Садальская / Кататимно-имагинативная психотерапія как психодинамическая образная психотерапия: Сб.статей / Под ред. Е. В. Садальской. – Вып.1. – 2-е изд. – М. : «Атмосфера», 2009. – С.10–26.

30. Садальская Е.В., Чемекова Е.Б. Некоторые возможности Кататимно-имагинативной психотерапии как психодинамической образной психотерапии для работы с семейными дисфункциями / Е.В.Садальская, Е.Б. Чемекова // Сборник материалов III Международного форума «Семейная культура XXI века». – Москва, 5-7 декабря 2009 г.

31. Символ и Драма: сцена психотерапевтического пространства: ил.сб.научн.-практич.статей / МОО СРС; под ред. Р.П.Есюка. – Харьков: Новое слово, 2002.

32. Символдрама как современный метод лечения в комплексной психотерапии зависимостей: [Матер.межрегиональной научно-практич.конференц.] / Овсянников М.В., Окунь Е.Н., Валиуллина Л.М., Горохова Ю.А. и др. – Уфа, 2010.

33. Симводрама: современное издание о психологии и психотерапии / вып.ред. Е.Родина. – Запорожье: Изд.дом «Керамист», 2010 – 2012. – № 1 – 4.

34. Соціокультурні чинники становлення сучасної парадигми психотерапевтичної допомоги особистості / За заг. ред. З. Г. Кісарчук. – Кіровоград: «ІМЕКС-ЛТД», 2012 – 396 с.

35. Табачников С.І., Михайлов Б.В., Марута Н.О. Актуальний стан та перспективи психотерапії та медичної психології в Україні / С.І.Табачников, Б.В.Михайлов, Н.О.Марута // Форум психіатрії та психотерапії. – 2004. – Т.5, спец.вип. – С.34–40.

36. Типология личности в символдраме и других методах психотерапии: Сб.науч.работ / Гл. ред. Боев И.В. – Ставрополь: Граффа, 2009.

37. Третьяк Л. Л. Психотерапевтическая практика в России : менталитет, традиции, современность / Л. Л. Третьяк // Психосоциальное здоровье : Восток-Запад. – мат. I интернац.конгресса DRGPP (27–28 мая, 2011 г.), г. Нюрнберг.

38. Хенниг Х. О динамике слова и образа в аналитическом процессе – размышления об определении места кататимно-имагинативной психотерапии (КИП) / Х. Хениг / Кататимно-имагинативная психотерапия как психодинамическая образная психотерапия: Сб.статей / Под ред. Садальской Е. В. – Вып.1. – М. : Издательский дом «Атмосфера», 2008. – С.26 –51.

39. Холмогорова А. Б. Методологические проблемы современной психотерапии / А. Б. Холмогорова // Вестник психоанализа. – 2000. –№2. – С. 83–90.

40. Хорн Г. Как проводить беседу с родителями детей, которые должны проходить психотерапию / Гюнтер Хорн // Символ и Драма: сцена психотерапевтического пространства : Ил. сб.научн.статей / МЩЩСЗС; под. ред. Р. П. Есюка. – Харьков : Новое слово, 2002. – С. 89 – 109.

41. Филиппов И.О. Жир на кушетке. Взгляд психоаналитически ориентированного терапевта на проблему ожирения / И.А. Филиппов. – СПб.: БХВ-Петербург, 2013. – 168с.

42. Шевченко Н.Ф. Врачевание словом. Опыт использования метода символдрамы в лечении онкологических больных / Н.Ф.Шевченко // Журнал практического психолога. – 1999. – №1. – С.113 –121.

43. Шевчук М. Особливості розвитку української психоаналітичної теорії на початку ХХ ст./ М. Шевчук // Соціальна психологія. – 2006. – №1 (15). – С.171–178.

44. Шльонська О.О. Використання кататимно-імагинативної психотерапії в роботі з батьківською групою / О.О.Шльонська // Актуальні

проблеми психології [Т.3: Консультативна психологія і психотерапія]: Зб.наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / [За ред. С.Д. Максименка, З.Г. Кісарчук]. – К. : Міланік, 2007. – С.225 – 235.

45. Шумакова Л.П. Кататимне переживання образів як метод психодіагностики та психокорекції сімейних стосунків / Л.П.Шумакова // Актуальні проблеми психології [Т.3: Консультативна психологія і психотерапія]: Зб.наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / [За ред. С.Д. Максименка, З.Г. Кісарчук]. – К. : Міленіум, 2003. – С.138 – 146.

46. Юрченко Т.П. Психотерапевтическая помощь людям, имеющим экзистенциальную зависимость / Т.П.Юрченко // Актуальні проблеми психології [Т.3: Консультативна психологія і психотерапія]: Зб.наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / [За ред. С.Д. Максименка, З.Г. Кісарчук]. – К. : Міланік, 2011. – С.162 – 181.

47. Яценко Т. С. Основи глибинної психокорекції : феноменологія, теорія і практика : Навч. посіб. / Т. С. Яценко – К. : Вища школа, 2006. – 382 с.

48. Яценко Т.С. Позакультурологічний погляд на проблеми глибинної психології / Т.С.Яценко // Практична психологія в контексті культур : Зб.наук.праць [Відпов.ред. З. Г. Кісарчук]. – К. : Ніка-Центр, 1998. – С.183 – 185.

49. Ball T.M., Shapiro D.E., Monheim C.J., & Weydert J.A. A pilot study of the use of active guided imagery for the treatment of recurrent abdominal pain in children // *Clinical Pediatric*. – Vol.42. – 2003 (Jul/Aug). – P. 527 –532.

50. Corsini, R.I., Wedding, D.(eds). *Current Psychotherapies* (8th edn). – Belmont, CA: Thompson Brooks/Cole, 2008. – 542 p.

51. Cris-Christoph, P. The efficacy of brief dynamic psychotherapy: a meta-analysis/ *Journal of Psychiatry*. – Vol.149 (2). – 1992 (Feb.). – P. 8 –151.

52. Grawe K., Donati, R., Bernauer, F. (1994). *Psychotherapie im Wandel. Von der Konfession zur Profession.*, Gottingen: Hogrefe – Verlag fur Psychologie.

53. Hill L. Fairy tales: Visions for problem resolution in eating disorders // *Journal of Counselling & Development*. – Vol.70. – 1992 (May/June). – P. 584 – 587.

54. Kachele, H. Book Review: Does psychoanalysis work? By Robert M. Galatzer-Levi, Henry Bachrach, Alan Skolnikoff, and Sherwood Waldron. New Haven: Yale University Press: *American Journal of Psychoanal.*, 2001. – Assn 49: 1041 –1047.

55. Kottje-Birnbacher L. Guided affective imagery / In: Reimer C., Ruger U. Psychodynamic Psychotherapies. Textbook of Analytic Oriented Psychotherapies: Springer, Berlin, New York, 2000. – P. 151–176.
56. Leichsenring, F. Are psychodynamic therapies effective?: A review of empirical data // Int. J. Psychoanalysis. – 86 (Pt.3). – 2005(Jun.): P.848–68.
57. Melges F.T., DeMaso D.R. Grief-resolution therapy: Reliving, revising, and revisiting // American Journal of Psychotherapy. – XXXIV, #1. – 1990 (Jan.). – P. 51– 61.
58. Nelson-Jones, R. Theory and Practice of counseling and therapy (5th edn). – London: Sage, 2011. – 456 p.
59. Newsom J., Knight P, Balnave R. Use of imagery to limit strength loss after immobilization // Sport Rehabilitation. – #12. – 2003. – P. 249 – 258.
60. Nightingale L. What is active guided imagery? / retrived November 4. – 2003. – electronic resourse: [http: www.nightingalecenter.com/guided.html](http://www.nightingalecenter.com/guided.html).
61. Page S.L., Levine R., Sisto S., Johnston M. A randomized efficacy and feasibility study of imagery in acute stroke // Clinical Rehabilitation. – Vol.15. – 2001. – P. 233 – 240.
62. Prochaska, J.O., Norcross J.C. Systems of psychotherapy: a Transtheoretical analysis (3rd edn). – Pacific Grove, CA: Brooks / Cole Publishers, 2003. – 624 p.
63. Schoettle U.C. Guided imagery – a tool in child psychotherapy // American Journal of Psychotherapy XXXIV, #2. – P. 220 – 227.
64. Skovholt T.M., Thoen G.A. Mental imagery and parenthood decision making // Journal of Counselling & Development. – Vol.65. – 1987 (Feb.). – P. 315 – 316.
65. Theiwell R.C., Greenless I.A. Developing competitive endurance performanse using mental skills training // The Sport Psychologist. . – Vol.17. – 2003. – P. 318 – 337.
66. Walker L.G., Walker M.B., Ogston K., Heys S.D. and others. Psychological, clinical and pathological effects of relaxation training and guided active imagery during primary chemotherapy // British Journal of Cancer. – Vol. 80. – 1999. – P. 262 – 268.

Кисарчук З.Г., Лазос Г.П. Кататимно-имагинативная психотерапия: современное состояние развития и перспективы применения в отечественном психотерапевтическом пространстве.

В статье рассматриваются современные тенденции развития психотерапии, соответствие психодинамических методов, в частности кататимно-имагинативной психотерапии, этим тенденциям и требованиям. Анализируется современное состояние развития данного метода, особенности его распространения на постсоветском пространстве. Обосновывается необходимость учета социокультурного контекста для перспективы использования и развития кататимно-имагинативной психотерапии в нашей стране.

Ключевые слова: психотерапия; современные тенденции развития психотерапии; психодинамические методы; кататимно-имагинативная психотерапия (КИП, символдрама); социокультурный контекст.

Kisarchuk Z.G., Lazos G.P. Katatimno-imaginative psychotherapy: current state and prospects of development in the domestic space of the psychotherapeutic.

The paper reviews current trends in psychotherapy, how psychodynamic methods, katathym-imaginative psychotherapy are in accordance with these trends and conditions. The article analyses modern conditions of this method, special features of its distribution in the post-Soviet space. This study gets proofs of necessity of taking into account socio-cultural context for the use and development prospects katathym-imaginative psychotherapy in the domestic space.

Keywords: psychotherapy; contemporary trends in development of psychotherapy; psychodynamic methods; katathym-imaginative psychotherapy (GAI, symboldrama); socio-cultural context.